

VEGETATIE VAN DE STOENKHERNE

Meinte van der Velde

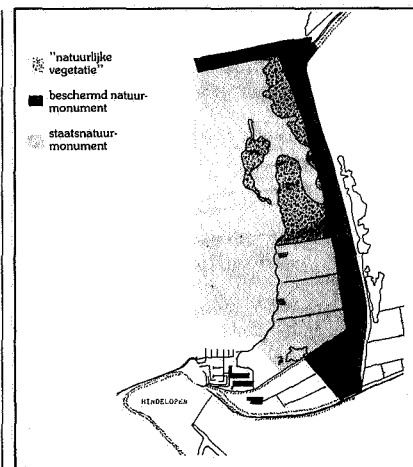
Voor de Friese IJsselmeerkust liggen een aantal buitendijkse gronden, die de afgelopen 50 jaar sterk van karakter zijn veranderd. Na de aanleg van de Afsluitdijk in 1932 verdwenen de getijbewegingen, zodat een aantal zandplaten permanent boven water kwam te liggen, zoals de Makkumer- en Piamerwaard, de Workumerwaard, de Stoenkherne, een deel van de bocht van Molkwerum, de Mokkebank en de Steilebank. Deze terreinen zijn zowel in ornithologisch opzicht als in botanisch opzicht van grote betekenis.

De genoemde terreinen worden, met uitzondering van de landbouwgebieden, beheerd dan wel bewaakt door het Fryske Gea. Op de Makkumer-Noordwaard vindt het beheer plaats door de gemeente Wonseradeel, volgens een op natuurbehoud gericht beheersplan. Onlangs is de Stoenkherne in het kader van de Natuurbeschermingswet, aangewezen als een beschermd natuurmonument cq. staatsnatuurmonument. Artikel 14 van de Natuurbeschermingswet biedt de eigenaar/gebruiker de mogelijkheid tot het opstellen van een beheersplan, om tot een voor het natuurmonument gewenst beheer te komen. Staatsbosbeheer zal het beheer over de Stoenkherne gaan voeren en bereidt momenteel een beheersplan voor. Met het doel bij te dragen tot een afgewogen keuze voor het beheer van de Stoenkherne is in 1979 door leden van de Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF) een onderzoek verricht naar de plantengroei op het noordelijk deel van de Stoenkherne en is een beschrijving gemaakt van de bodem.

De Stoenkherne is een buitendijks gebied, gelegen aan het IJsselmeer ten noorden van Hindeloopen. Oorspronkelijk maakte de kustlijn hier een sterke bocht landinwaarts en vormde een soort inham. Deze inham verzandde echter na verloop van tijd. In de 18e eeuw is rond de verzande inham een nieuwe zeeverende dijk aangelegd. Het ingedijkte gedeelte werd het Workumer Nieuwland. Doch ook voor deze nieuwe dijk, die ten noorden van Hindeloopen eveneens een bocht maakt, zij het minder sterk landinwaarts dan de eerste dijk, begon het proces van verzanding op gang te komen en vormden zich zandplaten. Deze buitendijks gelegen zandplaten vormen het gebied dat nu de Stoenkherne wordt genoemd. De naam Stoenkherne zou zijn ontleend aan allerlei materialen die in deze bocht aanspoelden (oa. zeewier en kadavers van diverse vissoorten). Vooral in de zomer veroorzaakte dat een ondraaglijke stank (stoenk is afgeleid van stank, herne is hoek). Na de afsluiting van de Zuiderzee verdween de werking van eb en vloed en werd het waterpeil iets verlaagd, zodat de zandplaten vrijwel konstant droog kwamen te staan. Na enige jaren raakten de zandplaten geleidelijk begroeid. Op dit moment is het zuidelijk deel van de Stoenkherne in agrarisch gebruik. Het noordelijk deel heeft zich tot nu toe zonder veel menselijk ingrijpen spontaan kunnen ontwikkelen. Er is dan ook een natuurlijke vegetatie ontstaan.

Bodem

Oorspronkelijk bestond de bodem uit humusarm zandig materiaal, dat is afgezet door de toenmalige Zuiderzee. Na de afsluiting van de Zuiderzee werd het milieu rustiger en begon onder invloed van klimaat, bo-

Begrenzing natuurmonument

demleven, plantengroei ed. de vorming van de bodem. Het gevolg van de bodemvorming is, dat er na zekere tijd min of meer evenwijdig aan de oppervlakte verlopende lagen ontstaan (bodemhorizonten). Door het jaarlijks afsterven van plantenmateriaal, dat door het bodemleven wordt afgebroken en wordt omgezet in humus en wordt vermengd met het oorspronkelijke bodemmateriaal, is op de Stoenkherne een meer of minder dikke humus bevattende bovenlaag ontstaan. Op andere plekken overtrof de vorming van organisch materiaal de afbraak ervan en vormde zich op het zand een laag veen. Op plaatsen met een grote aanvoer van organisch materiaal (bv. op de aanspoelgordels), is soms eveneens nog een laag strooisel aanwezig.

Plantengroei

De eerste plantesoorten, die zich na het per-

manent droogvallen van de zandplaten vestigden, bestonden uit zoutminnende pioniers. Na verloop van tijd nam het zoutgehalte van de bodem af en geleidelijk werden de zoutminnende plantesoorten vervangen door soorten uit het zoete milieu. Nu, ruim 50 jaar later, komen op de Stoenkherne echter nog steeds plantesoorten voor, die herinneren aan het vroegere zilte milieu, zoals zeeaster, zilte rus, zilte zegge en zilt torkruid.

Afhankelijk van de aard en samenstelling van het bodemmateriaal, de vochtigheidsgraad van de bodem, de hoogteligging en de mate van ontzilting, ontwikkelde de vegetatie zich op verschillende plaatsen in een verschillende richting.

Op het hoger gelegen centrale deel van de Stoenkherne hebben zich min of meer grazige, soortenrijke vegetaties kunnen ontwikkelen. Laagblijvende grassoorten als echte witbol, veldbeemdgras en roodzwenkgras komen hier met een hoge bedekkingsgraad voor. Andere regelmatig voorkomende plantesoorten zijn hier o.a. rietorchis, reukgras, duindoorn, tweerijige zegge, gewone engelwortel, zilverschoon, brunel, echte koekeksbloem, kale jonker, rode klaver, kleine ratelaar, smalle weegbree en scherpe boterbloem.

Meer naar de randen van het gebied gaan de grazige vegetaties geleidelijk over in ruigtkruidenvegetaties. Met name de overgangssituatie van grazige vegetaties naar ruigtkruidenvegetaties valt op door een grote soortenrijkdom, waarin regelmatig zeldzame en minder algemene soorten voorkomen, zoals addertong, zeegroene zegge en blauwe zegge.

De ruigtkruidenvegetaties worden gekenmerkt door het veelvuldig voorkomen van hoogopschietende plantesoorten. Voor dit

vegetatietype karakteristieke plantesoorten zijn zilt torkruid, heelblaadje, haagwinde, leverkruid, rietzwenkgras, valse voszegge, moeraswalstro, blauw glidkruid, gele luis, moerasandoorn ed.

De ruigtkruidenbegroeiingen gaan op hun beurt weer over in vegetaties, waarvan het aspect wordt bepaald door riet en een aantal moerasplanten zoals wolfspoot, zeebies, waterzuring, kluwenzuring, grote watereppe, bitterzoet, harig wilgenroosje, moerasmelkdistel en enkele grote zeggesoorten.

Langs de buitenste randen langs het water wordt het gebied omzoomd door vaak meer dan 2 meter hoge, dichte rietkragen, waarin vrijwel geen andere plantesoorten voorkomen.

Betekenis

De ontwikkeling van de huidige vegetatie op de Stoenkherne is ingezet na de afsluiting van de Zuiderzee ca. 50 jaar geleden. In biologisch opzicht is 50 jaar een betrekkelijk korte periode. Vele plantengemeenschappen hebben een langere tijd nodig om tot ontwikkeling te komen, met name wanneer geen gericht beheer wordt gevoerd. Bovendien vond gedurende deze tijd de verandering plaats van een zout milieu naar een zoet milieu; twee zeer uiteenlopende milieus. De plantengroei van de Stoenkherne bevindt zich dan ook nog steeds in een soort overgangsstadium naar meer stabiele gemeenschappen.

De vegetatie moet vooralsnog grotendeels worden gerekend tot het zilverschoon-verbond uit de weegbree-klasse. Vegetaties behorend tot het zilverschoon-verbond komen algemeen voor in relatief instabiele milieus in de overgangszone tussen droog — nat, voedselrijk — voedselarm, zout — zoet ed. Er zijn echter duidelijke overgangen aanwezig

naar meer stabiele plantengemeenschappen.

De grazige laagblijvende soortenrijke vegetaties vertonen duidelijke overgangen naar graslandgemeenschappen behorend tot de pijpestrootjes-orde uit de klasse der vochtige graslanden. Dergelijke graslanden kwamen vroeger algemeen voor in Nederland, doch zijn tegenwoordig zeldzaam geworden als gevolg van ontwatering en bemesting. Het voorkomen van soorten als echte valeriaan, leverkruid, kattestaart, poolruit en gewone wederik doet vermoeden dat eveneens overgangen aanwezig zijn naar ruigtkruidenvegetaties behorend tot het moerasspirea-verbond, eveneens uit de pijpestrootjes-orde.

Op de voedselrijkere plaatsen (aanspoelselgordels, strooisel) is de vegetatie bezig zich te ontwikkelen naar ruigtkruidengemeenschappen uit de haagwinde-orde. Ruigtkruidengemeenschappen uit de haagwinde-orde prefereren een dynamischer en voedselrijker milieu dan die uit het moerasspirea-verbond en komen voornamelijk voor op stikstofrijke plaatsen, op de aanspoelselzone in riet of biezenkragen langs rivieren, plassen ed. Tot de diverse ruigtkruidenvegetaties behoren vegetaties met nogal uiteenlopende waarden voor het natuurbehoud. Het varieert van soortenarme ruigtkruidenvegetaties uit voedselrijke storingsmilieus met veel grote brandnetel en akkerdistel (die overal ontstaan en steeds talrijker worden) tot soortenrijke ruigtkruidenvegetaties uit meer kwetsbare milieus, die steeds zeldzamer worden. Met name de gemeenschappen uit de haagwinde-orde, zoals die voorkomen op de Stoenkherne, met soorten als zilt torkruid en heelblaadje, die duiden op brakke invloeden, komen in Nederland slechts weinig voor. Uit oogpunt van natuurbehoud zijn

dan ook ruigtkruidengemeenschappen van betekenis.

Naast bovengenoemde ontwikkelingen zijn op de nattere gedeelten eveneens moerasvegetaties uit de riet-klasse tot ontwikkeling gekomen.

De richting, waarin de vegetatie zich ontwikkelt hangt nauw samen met de milieuomstandigheden ter plaatse. Op de Stoenkherne komen diverse verschillende milieuomstandigheden voor, als gevolg van oa. verschillen in de aard van het bodemmateriaal (zandig — humeus zand — veen), verschillen in de mate van ontzilting, verschillen in de vochtigheidsgraad (relatief droog — vochtig — nat), verschillen in de minerale samenstelling van de bodem (bv. de mate van ontkalking), verschillen in de voedselrijkdom van de bodem. De verschillen in milieuomstandigheden lopen vaak geleidelijk in elkaar over. Dergelijke geleidelijke overgangen in het milieu worden gradiënten genoemd. Op dergelijke gradiënten wordt in de natuur de grootste variatie aan plantesoorten aange troffen. Gradiëntsituaties zijn in natuurwetenschappelijk opzicht dan ook van grote betekenis.

Op de Stoenkherne komt deze gradiëntsituatie tot uitdrukking in een relatief grote soortenrijkdom en verscheidenheid op een vrij beperkte oppervlakte. Totaal komen in het gebied (ca. 20 ha) meer dan 200 verschillende plantesoorten voor. Ook het voorkomen van zeldzame en minder algemene plantesoorten als oa. addertong (buiten de eilanden één van de weinige groeiplaatsen in Friesland), moeraswespenorchis, rietorchis, moerasmelkdistel, vrouwenmantel, kleine ratelaar is een aanwijzing voor de aanwezigheid van bijzondere milieuomstandigheden.

Beheer

Bij een gericht beheer zullen de diverse gradiëntsituaties nog duidelijker in de vegetatie tot uitdrukking kunnen komen en zal de betekenis van het gebied nog verder kunnen toenemen. Bij voortzetting van het huidige beheer (niets doen) daarentegen, heeft de vegetatie de neiging meer en meer te verruigen. Ruigtkruiden van relatief voedselarme omstandigheden zullen hierbij geleidelijk worden vervangen door ruigtkruiden van meer voedselrijke omstandigheden, waaronder akkerdistel en grote brandnetel. Op den duur zullen zelfs bomen en struiken de overhand krijgen. Ontwikkelingen in deze richting zijn op dit moment al gaande.

Door het toepassen van gerichte beheersmaatregelen kan de huidige botanische betekenis van het gebied behouden blijven en zelfs toenemen. Voor de Stoenkherne betekent dit dat in de eerste plaats zodanige beheersmaatregelen dienen te worden gekozen, dat de huidige vegetatie-ont-

Stoenkherne, op de achtergrond het IJsselmeer

wikkeling blijft bestaan; dus dat een zodanig beheer wordt gevoerd, dat naast de meer grazige vegetaties eveneens diverse typen ruigtkruiden- en moerasvegetaties kunnen voortbestaan. Deze doelstelling kan worden gerealiseerd door het toepassen van een extensief maaibeheer of door extensieve begrazing.

Bij een maaibeheer zou bv. het grazige centrale deel van de Stoenkherne jaarlijks dienen te worden gemaaid, uiteraard inclusief afvoer van het gemaaide gewas. De ruigtkruidenvegetaties behoeven niet jaarlijks te worden gemaaid. Deze kunnen bv. één keer in de twee tot vier jaar worden gemaaid, eveneens inclusief afvoer van het maaisel. Begrazing kan onder bepaalde voorwaarden eveneens leiden tot een gevarieerd vegetatiepatroon. Het vegetatiepatroon dat zal ontstaan hangt af van de begrazingsintensiteit. Bij extensieve begrazing wordt namelijk slechts een gedeelte van het terrein regelmatig begraasd en andere gedeelten niet of onregelmatig, waardoor naast grazige vegetaties ook andere begroeiingstypen, zoals ruigt en struweel, kunnen ontstaan en voortbestaan. Welke van deze twee mogelijkheden de voorkeur verdient wordt aan de beheerder overgelaten. Wellicht kunnen ervaringen, die zijn opgedaan bij het beheer van enigszins vergelijkbare gebieden langs de Friese IJsselmeerkust, een rol spelen bij de keuze welke beheersvorm het meest gewent is.

Literatuur

Van der Velde, Meinte en Arend Timmerman, 1982. De vegetatie op het noordelijk deel van de Stoenkherne. Een bijdrage voor het beheer van een buitendijks natuurmonument. Fryske feriening foar Fjildbiology, rapport nr. 16.